

Izlaganje sa znanstvenog skupa
UDK 323.17+321(497.1)+323.1:323.4

Za dijalektiku klasnog i nacionalnog

Adolf Bibič

Fakulteta za sociologiju, politične vede in novinarstvo, Ljubljana

Sažetak

Način Mirićeva pristupa problemu suverenosti rada, koji je u središtu svih njegovih analiza, ostavlja otvorenim pitanje u kojoj se mjeri suverenost rada mora posredovati, u suvremenoj interesnoj strukturi jugoslavenskog društva, i kroz nacionalne interese. Mirić izričito govori i o pluralizmu nacionalnih interesa, ali toj razini problema ne pristupa analitički. To je pitanje utoliko značajnije ukoliko ni radnička klasa nije neka »čista« klasa, nego je situirana u stvarnost multinacionalne strukture društva. I pitanje tzv. federalizacije Saveza komunista iziskuje jasan pristup. Neosporna je potreba jačanja načela demokratskog centralizma u unutarpartijskom djelovanju, ali u smislu demokratskog ujedinjavanja, a ne nekoga novog autoritarnog odlučivanja. Problemu društvene integracije općenito se prilazi jednostavno. Rasprave o federaciji odviše su koncentrirane na državni, klasični ustavnopravni aspekt, a zanemarena je asocijativna dimenzija povezivanja. Relativna nerazvijenost te dimenzije federalizma u Jugoslaviji utoliko je apsurdnija ukoliko samoupravni pravac društvenog razvoja upravo pretpostavlja njezino jačanje.

Pridružujem se onima koji su zadovoljni što sudjeluju na ovakvom skupu koji, poslije vrlo burnih debata u našoj javnosti oko knjige kolege Jovana Mirića, što su u neku ruku zagrijale i još zagrijavaju atmosferu, čak i za ovaj skup, prolazi u tolerantnome teorijskom i političkom dijalogu. Bilo bi sasvim iluzorno da se mi ogradimo, ili da smatramo da smo se ogradili, ili da se možemo ograditi samo u okvire teorijske diskusije, da nastojimo ostati u tim okvirima. Diskusija o političkom sistemu, federalizmu, radničkoj klasi, nacijama itd. po svojoj biti nije samo teorijska, nego je i po biti i po konzekvencijama nužno i politički relevantna. To nije njezina loša strana; mislim da je to prirodni aspekt takve diskusije.

Ono što traži sadašnji trenutak i budućnost jest da budemo stvarno vrlo obazrivi, vrlo tolerantni, vrlo principijelni u tim diskusijama, da se lišimo niskih udaraca i brzopletih etiketiranja, da uzimamo u obzir naša historijska iskustva, koja su i pozitivna i negativna i u pogledu tretiranja pitanja federalizma, političkog sistema, klasnog i nacionalnog itd.

Rekao bih da i naučnici (a ne samo političari) nekad prelaze granice toga. Ovih smo dana mogli čitati neke stvari, koje ne bismo mogli uskladiti

s principima naučne etike i potrebe za naročitom političkom senzibilnošću, koju traže ta pitanja. To unosi, mislim, nepotrebnu i vrlo štetnu dimenziju u raspravu i u ozbiljnost ove problematike i stvara tenzije tamo gdje ih ne bismo smjeli stvarati nego, naprotiv, gdje bismo trebali učiniti sve da diskusija bude argumentirana u cilju dobivanja optimalnog rezultata i identificiranja problema, a još više pronalaženja adekvatnih rješenja.

Mislim da i sam autor — čija je knjiga danas pred nama, a koji je za dužio jugoslavensku političku nauku svojim vrijednim knjigama i javnim nastupima — zaslužuje da vrlo pažljivo proučimo sve strane i njegove najnovije knjige. Ona tretira, da tako kažem, potencijalno vrlo eksplozivnu materiju, ali je ipak tretira na način — iako u njoj ima i emocionalnih izraza i nedovoljno argumentiranih stavova — koji podstiče na razmišljanja i izaziva vrlo ozbiljnu raspravu.

Za rad profesora Mirića karakteristično je — to treba još jedanput istaći — da on slijedi crvenu nit, a to je da rad, kao središnja kategorija, i radnička klasa, kao noseća socijalna snaga društva, dođu u centar našega društvenog, političkog i kulturnog života. Mislim da je to i intencija ove knjige (što je već kazano, a ja se tome samo pridružujem). U razdoblju u kojem je jedan od velikih problema kako praktički stvarati zajedničke interese na raznim područjima, inzistiranje na značaju općeg i zajedničkog, i stručno-teorijski i politički, vrlo je aktualno. Mislim da u tom smislu tim nastojanjima treba dati punu podršku.

Razumije se da i ja imam neke primjedbe, koje bih ukratko iznio, a koje se djelomično dodiruju ili poklapaju s nekima što su već izrečene, ali će možda upozoriti na još neke elemente.

Prvo, pitanje suverenosti rada, koje je u središtu pažnje svih radova Mirića, pa i ovoga najnovijeg. Premda je plodonosno samo po sebi i prihvatljivo, ono ostavlja i stanoviti nedovoljno obrađeni i analizirani prostor. Naime, pitanje je koliko se suverenost rada mora posredovati u suvremenoj interesnoj strukturi našeg društva i kroz neke druge kategorije, a naročito u određenom smislu, na određenom nivou, s određenih aspekata, i kroz nacionalne interese. U svom radu profesor Mirić izričito govori i o pluralizmu nacionalnih interesa kao sastavnom dijelu samoupravnog pluralizma. Ali, kada se postavlja problem razrade te teze na analitičkom nivou, onda, mislim, da tu postoji asimetrija u obradi toga problema.

Drugo, potpuno sam suglasan, to sam već kazao, da se u radu kao osnovno pitanje postavlja hegemonija radničke klase u političkom sistemu i u društvu Jugoslavije, što su i Vidojević i neki drugi istakli. Ali, ne smijemo zaboraviti da se to pitanje ipak mora — to vama, možda, izgleda kao banalna stvar, no čini mi se da ponekad treba i banalne stvari ponavljati zbog jasnoće — vidjeti u svojoj konkretnoj historijskoj suštini. Jer, naša radnička klasa ipak nije neka »čista« klasa. Ona živi u svojim dijelovima i u nekim drugim realitetima, a jedan od suštinskih realiteta za nas je multinacionalna struktura našega društva.

Dakle, jedna od premisa u obrađivanju ili jedan od suštinskih aspekata obrađivanja problema hegemonije radničke klase i suverenosti rada mora polaziti i od pitanja kakva je uloga radničke klase u pojedinim nacijama, kako se ispoljava vodeća uloga radničke klase i u pojedinim nacijama u jugosla-

venskom društvu, pri čemu je potrebno uzeti u obzir i empirijsku nacionalnu strukturu pojedinih društvenopolitičkih zajednica.

Jer, jedna od strategija jugoslavenske revolucije, socijalizma i izgradnje političkog sistema — koja, mislim, treba da ostane, a ovdje je nitko nije ni poricao, te koja zaslužuje više pažnje kad se tretira vodeća uloga radničke klase — jest vodeća uloga radničke klase u cjelini i u naciji. Nije to samo taktičko pitanje, nego i suštinsko pitanje. Jer, nacionalni interesi nisu samo sjenka zaostataka prošlosti, koja ima samo negativne aspekte. Oni su, povezani s klasnim interesom, i stvaralačka snaga, snaga emancipacije i progressa.

Treće, s tim je vezano pitanje, o kojem je u nas bilo puno bučnih rasprava, naime pitanje »nacionalne kulture« i »jugoslavenske kulture«. Mislim da moramo biti vrlo precizni kad baratamo tim terminima. Nema dvojbe da postoji jedna velika historijska potreba da se kultura svake nacije i narodnosti u našoj zemlji stalno obogaćuje svim kulturnim vrijednostima koje postoje i razvijaju se u drugim nacijama u nas (pa i svjetskom kulturom). Potpuno je na mjestu kad i Mirić u svojoj knjizi kritizira fenomene etnocentrizma koji kao negativne pojave postoje u svim prostorima. S druge pak strane, želio bih se ovom prilikom izričito distancirati od nihilističkih shvaćanja koja idu čak tako daleko da tvrde kako je sva nesreća u nas počela od onog momenta kad se počelo govoriti o nacionalnim kulturama! To ne tvrdi Mirić, ali tvrde neki drugi. Kao da različite kulture nisu u nas posebno bogatstvo naše zemlje, kao da, na primjer, različitost melodija u pojedinim nacijama, pa čak regijama, nisu nešto čime treba da se ponosimo, kao da stvaranje na različitim jezicima ne predstavlja i podsticaj mnoštvu vrijednih kulturnih dobara u našoj zemlji! Potcjenjivanje nacionalne kulture znak je dubokoga historijskog nerazumijevanja njezina značaja za svaku naciju i narodnost, te našu zemlju u cjelini. To, svakako, ne pretpostavlja zatvaranje u vlastitu kuću, nego jest, odnosno treba da bude, polazna točka za kulturnu razmjenu sa svima, za obogaćivanje vrijednostima drugih. Ali »jugoslavenska kultura« nije nešto što bi moglo biti nad kulturama nacija, nego je, ako se usvoji ovaj izraz, moguća samo kao konkretno zajedništvo svega najvrednijega u svim narodima i narodnostima, koja postaje u njihovoj slobodnoj recipročnoj komunikaciji stvar svih. Tu je mnogo posla za razvijanje asocijativne komponente našeg zajedništva, o čemu ću govoriti posebno.

U vezi s tim pitanjem poznata je i javna diskusija, koja je u mnogočemu mislim pregrijana, o zajedničkim jezgrama, o čemu govori i Mirićeva knjiga. I kod nas u Sloveniji bilo je, mislim, pojedinačnih netrpeljivosti u vezi s tim. Ali, ono što me naročito zabrinulo, to su bile neke ekstremne reakcije u drugim sredinama gdje je jedino prihvatljiva pozicija kako je pitanje kulture stvar o kojoj se slobodno opredjeljuje u okviru svake nacije, uzimana kao primjer nacionalizma i šovinizma. Takve reakcije naročito su me iznenadile zbog toga što sam vjerovao da su nacionalistički resentimani zauvijek pokopani u našoj novijoj slavnoj, ali i krvavoj historiji. Te su mi reakcije, kao lakmusov papir, ukazale na latentno življenje nekih starih mitova, koji u pogodnoj društvenoj klimi neočekivano uskravaju i mogu ugroziti, bojim se, neke naše svete zajedničke vrijednosti. Jer, jedna je takva osnovna vrijednost i naš zajednički dogovor, zapisan u avnojevskoj tradiciji, da svaka nacija razvija svoju autonomnu kulturu i da se autonomno obogaćuje vrijednostima drugih. Ovo posljednje jest i humanistička i internacionalistička dužnost,

koju valja u praksi poštivati, kao što je potrebno u praksi poštivati i pravo svake nacije da o tome odlučuje sama. Iako sam, dakle, potpuno suglasan s profesorom Mirićem, kad se on u svojoj knjizi zalaže za intenzivnije povezivanje jugoslavenskih nacija i narodnosti i na području kulture, ipak se ne bih mogao pridružiti načinu (v. str. 47) na koji on tretira pitanje zajedničkih jezgri. Razumijem da to pitanje posjeduje u različitim sredinama i različite specifičnosti s obzirom na manju ili veću nacionalnu heterogenost pojedinih sredina. Ipak bi, mislim, trebalo odmjeriti i s kritičke distance pojave što su u diskusiji oko jezgara upozorile na potpuno nerazumijevanje suštine nacionalnog pitanja u nas.

Zatim, pitanje federalizma u Savezu komunista i izvan njega. Danas je o tom pitanju s naročitim naglaskom govorio Balša Špadijer, i to, mislim, u mnogočemu s pravom. Jer, stvarno postoje elementi onoga što se običava nazivati federalizmom u partiji. Ako govorimo politički, onda je za mene neosporna potreba da se ojača kohezioni uloga partijskog centra, tj. da joj se poveća uloga u smislu idejnog i političkog usmjeravanja, u smislu građenja i provođenja jedinstvene politike itd. Tu treba da ojača princip demokratskog centralizma, ali u smislu *demokratskog* ujedinjavanja, a ne nekoga novog autoritarnog odlučivanja. To pretpostavlja da se u provođenju demokratskog centralizma uzme u obzir činjenica dijalektičkog povezivanja klasnog i nacionalnog, a o kojoj sam već govorio. Savez komunista treba, zaista, da djeluje još više kao jedinstvena organizacija, ali on mora biti i u određenome aktivnom odnosu prema nacionalnim interesima, prema interesima nacija i narodnosti; prema različitim radnim slojevima pojedinih nacija itd. Nužna je, dakle, i relativna samostalnost pojedinih dijelova Saveza komunista, kako bi se gradila hegemonija radničke klase i progresivne misli i u pojedinim nacijama. Sva je politička mudrost, dakle, u tome kako izbjeći, na jednoj strani, federalizaciju partije, a kako, na drugoj strani, ne pasti u klopku centralizma koji ne bi bio demokratski. To je problem koji je po svojoj prirodi dinamičan, koji traži inventivnost u pristupu, koji traži uopće i novu demokratizaciju unutrašnjih odnosa u aSvezu komunista na svim razinama, ali istovremeno i gajenje nove kulture povezivanja i odlučivanja, koje će, kad bude prihvaćeno, stvarno obvezivati sve.

Postoji još jedan problem, a to je pitanje dogovaranja. I o tome se autor i pozitivno i kritički izjašnjava u svojoj knjizi. A o tome se govori i inače, često s velikom dozom skepse. Tu postoji jedan principijelni problem. Dogovaranje, kako je postavljeno Ustavom, nikako nema cilj da stvara neku vrstu nove »ad hoc kracije«, niti da daje udobnu fasadu za stvaranje prikrivenih monopola. Njegov je značaj u tome što predstavlja novu demokratsku metodu dolaženja do odluka. Druga je stvar empirijska činjenica da dosadašnjom praksom dogovaranja ne možemo biti zadovoljni. To, svakako, treba kritički ocijeniti, ali se ne može principijelno osporiti dogovaranje kao metoda koja je primjerena samoupravnoj orijentaciji našeg društva. Inače, postoje i druge metode kojima se mogu rješavati proturječnosti, ali uz kakvu cijenu!

Mislim da bi bilo krivo da se diskusija o Mirićevoj knjizi ograniči samo na prvi dio, koji je u ovom momentu, svakako, u središtu stručne i političke pažnje. Pored prvog dijela, u kojem on tretira pitanje jugoslavenskog federalizma i međunacionalnih odnosa, autor se u knjizi bavi i drugim, društveno i teorijski vrlo značajnim pitanjima, o kojima bi također trebalo ras-

praviti. Tu govori o problemu odgovornosti u funkcioniranju sistema, o efektima tehnološke i znanstvene ovisnosti o inozemstvu, o potrebi revaloriziranja uloge države. Veliku vrijednost vidim u autorovim nastojanjima da analizira problematiku poštivanja pravnih i samoupravnih normi u našem društvu, da pokaže na zamršen odnos između etike i politike, upozorujući da politika nikako ne može biti samo tehničko, nego je uvijek i etičko pitanje, te da je osnovno ustavno načelo da svačiji materijalni i društveni položaj mora ovisiti o rezultatima vlastitog rada ujedno i osnovni kriterij moralnog prosuđivanja i ponašanja. Iako su i neke autorove teze (npr. o državi itd.) zavrijedile i kritički pretres, ne može biti sumnje da su i drugi dijelovi knjige *Sistem i kriza* vrijedan doprinos i podsticaj raspravama o aktualnim pitanjima. Oni izazivaju, i onda kada pojedine teze ne možemo prihvatiti, oštrim postavljanjem problema nova istraživanja i traženja novih odgovora, ili provjeravanje još važećih spoznaja koje će u vatri kritičke verifikacije moći, vjerujem, ne samo zadržati svoju vrijednost, nego će, pomlađeni u sukobu ideja i prakse, zadočiti i novu moć.

Na kraju, želio bih skrenuti pažnju na još jedan opći problem u našim diskusijama o federalizmu.

Kad se, naime, govori o integraciji u našem društvu, za koju svi opravdano tvrdimo da je naš suštinski i sudbonosni problem, mislim da ovom pitanju prilazimo ponešto jednostavno. To je u stanovitoj mjeri karakteristično i za današnju diskusiju, iako upravo kategorija suverenosti rada govori protiv te jednostranosti i traži širi pristup pitanju povezivanja u našem društvu i pitanju federalizma. Mislim, naime, da se naša razmišljanja o pitanjima federacije suviše koncentriraju na državni, rekao bih, klasični ustavnopravni aspekt, a zanemaruje se asocijativna dimenzija povezivanja, a ona je upravo komponenta koju bi trebalo u našem federalizmu razvijati. Tu mislim, prije svega, na povezivanje organizacija udruženog rada i drugih organizacija i zajednica na cijelom teritoriju Jugoslavije, što bi sve više unosilo i nove odnose između razvijenih i nerazvijenih područja. Nikakva promjena ustava nije potrebna za naučnu suradnju između sveučilišta, grupa fakulteta i istraživačkih instituta i splet novih radnih veza među njima. Isto tako, umjesto da bučno i preko javnih medija stvaramo atmosferu tenzija u međusobnim odnosima oko suradnje u kulturi, bilo bi mnogo efikasnije da se praktično pojačaju veze među kulturnim institucijama na teritoriju Jugoslavije. Veća suradnja između, primjerice, izdavačkih organizacija, bez sumnje, dovela bi do većeg reciprociteta u kruženju kulturnih dobara, tako da se ne bi dogodilo, kao što se, na žalost, događa danas, da ne možeš naći makedonsku knjigu u Ljubljani, a slovensku u Zagrebu ili u Beogradu. Isto bi se moglo reći i u pogledu uloga društvenih organizacija i udruženja građana. Ona su, i prema Ustavu (čl. 244), značajan faktor stvaranja zajedničkih interesa. Ona to, barem na nekim područjima, postaju i u praksi. Ali, empirijsko iskustvo pokazuje da smo još vrlo daleko od stanja koje bismo mogli označiti kao zadovoljavajuće. Uzmimo, primjerice, naučna i stručna udruženja. Ona su u nekim zemljama (npr. SAD) vrlo značajan faktor ne samo povezivanja struka na teritoriju cijele zemlje, nego su i činilac koji utječe na položaj nauke u društvu. Iako su u nas pojedina stručna udruženja, odnosno njihovi savezi aktivni i na razini federacije, oni još nisu adekvatno razvili ni svoje unutrašnje odnose, ni svoje metode rada, ni stručnu etiku, što bi im omogućavalo veću ulogu i u stvaranju za-

jedničkih interesa struka i društva. Relativna nerazvijenost asocijativne komponente federalizma u Jugoslaviji utoliko je apsurdnija, ukoliko samoupravni pravac razvoja upravo pretpostavlja jačanje toga aspekta povezivanja radničke klase, naroda i narodnosti. Mijenjajmo svoje ponašanje i time ćemo mijenjati i realni sadržaj našeg federalizma, a ne da mislimo samo na promjenu normi. Razumije se, i norme nisu sveta krava koja se ne smije dirati. Ali, suštinska je transformacija same prakse što, u prvom redu, ovisi o političkoj i samoupravnoj volji i, razumije se, o objektivnim mogućnostima.

Adolf Bibič

FOR THE DIALECTIC OF THE CLASS AND THE NATIONAL

Summary

The manner in which Mirić approaches the issue of the sovereignty of labour, which is in the focus of his analysis, leaves open the question of the extent to which the sovereignty of labour must be mediated, in the context of the present interest structure of the Yugoslav society, also through national interests. Mirić mentions explicitly the pluralism of national interests but does not apply an analytic approach at that level of the problem. This issue is all the more important in so far as the working class is no «pure» class but is situated in the reality of the society's multinational structure. The question of the so-called federalisation of the League of Communists also requires a clear-cut approach. There is undoubtedly need for reinforcing the principle of democratic centralism in inter-party activity, but in the direction of democratic unification, not of some new authoritarian decision-making. The problem of social integration in general is regarded in a one-sided manner. The discussion of the federation focusses too much on the aspect of the state, on the classical constitutional-legal aspect, neglecting the associative dimension of integration. The relatively low degree of development of the dimension of federalism in Yugoslavia is all the more absurd as the self-management trend of social development presupposes exactly its reinforcement.